

DE MEERWAARDE VAN EEN HERSTELGERICHTE SCHOOLCULTUUR.

In dit onderdeel wordt de herstelrechtelijke benadering gesitueerd en toegelicht. De belangrijkste kenmerken (theorie en praktijk) worden bij elkaar gebracht. Kiezen voor een herstelgerichte aanpak houdt veel meer in dan de keuze voor een variante methode. Hier gaat het om een nieuwe manier van kijken naar en omgaan met grensoverschrijdend, schadeberokkenend gedrag. Essentieel is dat gekozen wordt voor een model van dialoog en herstel waarin alle betrokkenen en in veel gevallen ook hun achterban opnieuw stem krijgen en verantwoordelijkheid mogen nemen. Niet de straf staat centraal maar het herstel van de teweeg gebrachte schade (schade, leed en sociale onrust). Het is immers deze schade die de samenleving of de schoolverantwoordelijken doet grijpen naar sancties.

Het ondersteunend instrument wil scholen doen nadenken over hun eigen sanctie- en opvolgbeleid nadat zich incidenten hebben voorgedaan. Pas nadat men inzicht heeft gekregen in de bestaande praktijk, wordt het mogelijk om na te gaan in hoeverre men wil evolueren in de richting van een herstelgerichte schoolcultuur en praktijk.

1. De herstelrechtelijke benadering: theoretische toelichting

1.1 Herstelrecht: een succesvol alternatief?

Het is een verhaal van alle tijden dat jonge mensen zich niet altijd goedschiks gedragen naar de regels, de normen en waarden die wij, volwassenen, voorop stellen. De puberteit is de periode bij uitstek waarin jonge mensen de grenzen van het toelaatbare beproeven. Zoekend naar een eigen identiteit, soms opgezweept door hun vriendengroep of onder invloed van alcohol of andere drugs, overschrijden ze het toelaatbare en wagen ze zich aan gedurfde, creatieve en/of ontoelaatbare experimenten. In bepaalde gevallen leidt dit tot problemen die de samenleving kan noch wil negeren. De aard, intensiteit of omvang van de schade, het leed, de onrust die teweeg wordt gebracht dwingen tot een reactie.

Bestrafing wordt nog heel vaak gezien als het best mogelijke antwoord op wangedrag, ook in scholen. Men gaat er vanuit dat sancties nog altijd het beste antwoord zijn op probleemgedrag. Maar wie nauwer toekijkt en bereid is om objectief te oordelen, zal constateren dat het dreigen of sanctioneren met straffen vaak niet helpt of zelfs een averechts effect heeft. Zero-tolerantie draagt bij voorbeeld niet bij tot een veiliger en beter schoolklimaat en zorgt eerder voor het verschuiven van problemen⁵⁰. Strenge straffen beletten evenmin dat daders hervallen⁵¹. De recidive is in bepaalde gevallen zo hoog dat de vraag naar een alternatief zich opdringt. Strenge sancties stigmatiseren ook wekken de indruk dat uitsluitend de daders verantwoordelijkheid zijn voor wat er fout is gelopen. De context waarin het probleemgedrag opdook, blijft buiten schot. Heel wat gestraften komen, onder meer door toedoen van strenge sancties, terecht in een nog groter isolement (schorsing, uitsluiting, afwijzing door leerkrachten, ...) en raken juist daardoor nog meer in de knoei. Straffen zetten jongeren bovendien onvoldoende op het spoor van een gedragsalternatief. Ze leren enkel wat niet mag. En tenslotte is er een harde groep van probleemjongeren die zich afzetten tegen het maatschappelijk of schoolbestel. Zij gaan er juist prat op dat hun 'kerfstok' goed gevuld is. Elke nieuwe sanctie betekent voor hen dat hun aanzien groeit en het versterkt hun stoer, normloos en delinquent imago.

Het verbaast dan ook niet dat er de jongste jaren in toenemende mate gekeken wordt naar een alternatief dat vanuit Nieuw-Zeeland is komen aanwaaien, met name de herstelgerichte benadering. Onder meer omdat deze ziens- en aanpakwijze tot opvallend betere resultaten leidt, wint deze benadering wereldwijd aan belang⁵². Herstelgericht groepsoverleg, bemiddeling en time out zijn enkele toepassingen die in Vlaanderen, onder meer dankzij de steun van de overheid, steeds meer ingang vinden, ook in het onderwijs.

1.2 De herstelrechtelijke filosofie

Schadeherstel

In zijn originele vorm wordt herstelrecht⁵³ beschouwd als een nieuwe denkwijze over criminaliteit en strafrecht. De klemtoon ligt op de vele manieren waarop wangedrag de relaties tussen mensen, benadeelt of schaadt. De wetsovertreding of – in deze context - het niet naleven van gemaakte (school)afspraken blijft ondergeschikt aan datgene wat zich door toedoen van het wangedrag voltrekt/voltrokken heeft tussen mensen. Het is de psychologische, emotionele en sociale dimensie die dus voorrang krijgt. Wat niet wil zeggen dat er geen aandacht is voor wetten en regels want de krijtlijnen die de (school)gemeenschap heeft uitgezet, blijven belangrijk.

⁵⁰ Graves, D. & Mirsky, L. (2007)'American Psychological Association Report Challenges School Zero Tolerance Policies and Recommends Restorative Justice'. In: Restorative Practices E-Forum. September 5, 2007. Zie <http://www.apa.org/ed/cpsc/zt-report.pdf>.

⁵¹ De Universiteit van Sheffield (U.K.) bracht in 2008 een rapport uit waarin zeven herstelrechtelijke experimenten, geleid door onderzoekers van de Universiteit van Cambridge, werden geëvalueerd. De conclusie van het rapport is ondubbelzinnig en stelt dat de herstelrechtelijke aanpak zorgt voor een fikse daling van de criminaliteit (met 27 %). Cf. <http://www.admin.cam.ac.uk/news/dp/2008070103> (Laatst geraadpleegd op

⁵² ????????

⁵³ In het internationale vakjargon is sprake van 'restorative justice', vaak afgekort als RJ.

De herstelrechtelijke filosofie kent een uitgebreide rol toe aan de slachtoffers (en hun omgeving) en eist van de daders (en hun omgeving) dat ze verantwoordelijkheid opnemen en de toegebrachte schade (schade, leed, sociale onrust) herstellen. Ook de samenleving of schoolgemeenschap wordt bij het proces van herstel betrokken. Enerzijds door de herstelrechtelijke optie mogelijk te maken en anderzijds door op te komen voor haar eigen waarden, belangen, regels en afspraken. Geslaagde herstelrechtelijke initiatieven zorgen er voor dat de kloof tussen mensen wordt overbrugd, dat de onderlinge relaties worden versterkt, het vertrouwen wordt hersteld en de (school)gemeenschap terug ervaren wordt als een veilige, rechtvaardige en betrouwbare omgeving⁵⁴.

Respect voor alle betrokkenen

De herstelrechtelijke praktijk wil nadrukkelijk de waardigheid van al wie door een bepaalde vorm van wangedrag wordt getroffen respecteren. Ze laat evenwel niet na morele afkeuring te tonen voor het gedrag dat niet door de beugel kon. Zoals gezegd ligt de focus niet op het bestraffen maar op de noden van de verschillende betrokkenen (slachtoffer, dader, gemeenschap). Hier wordt er echter niet in hun plaats beslist. Deze keer zijn het de betrokkenen zelf die worden uitgenodigd om verantwoordelijkheid te nemen. De samenleving of schoolgemeenschap creëert in functie daarvan een context waarin ieder zijn/haar gedachten, gevoelens en opinie open en eerlijk kan verwoorden. Op vrijwillige basis en via (on)rechtstreekse bemiddeling gaan de betrokkenen met elkaar dialoog. Het doel is om tot wederzijds begrip te komen, aan te moedigen tot het opnemen van verantwoordelijkheid en op zoek te gaan naar kansen tot herstel.

De procedure bij herstelbemiddeling

Kiest men voor een procedure van herstelbemiddeling dan zal men in principe rekening houden met de volgende elementen:

- Er wordt gekozen voor een neutrale tussenpartij die het bemiddelingsgesprek voorbereidt en begeleidt. Essentieel is dat de bemiddelaar het vertrouwen geniet van alle betrokken partijen.
- De bemiddelaar legt eerst contact met de dader. Hij of zij krijgt uitgelegd wat een herstelbemiddeling inhoudt en informeert of de dader gewonnen is voor een herstelbemiddeling. Is de dader niet gemotiveerd of minimaliseert hij zijn verantwoordelijkheid, dan wordt de bemiddelingspiste verlaten.

⁵⁴ Cf. Zehr, 1985.

⁵⁵ Deze procedureschets steunt op diverse bronnen: Walgrave, L. & Vettenburg, N. (Red.) (2006) *Herstelgericht groepsoverleg*. Nieuwe wegen in de aanpak van jeugd delinquentie en tuchtproblemen. Leuven: LannooCampus, 19-21, 75-83; Balcaen, L., Geudens, H. & Neven, E., (2007) 'Herstelgericht groepsoverleg (HERGO). Een methodiek binnen verschillende contexten' In: Welwijs. Wisselwerking onderwijs en welzijnswerk. Jg. 18 (nr.1), 3-7; Burssens, D. & Vettenburg, N. (2005) 'Hergo op school. Een manier om constructief om te gaan met ernstig probleemgedrag op school'. In: Welwijs. Wisselwerking onderwijs en welzijnswerk. Jaargang 18 (nr. 4): 27-32.

De procedure bij herstelbemiddeling

Kiest men voor een procedure van herstelbemiddeling dan zal men in principe rekening houden met de volgende elementen:

- Er wordt gekozen voor een neutrale tussenpartij die het bemiddelingsgesprek voorbereidt en begeleidt. Essentieel is dat de bemiddelaar het vertrouwen geniet van alle betrokken partijen.
- De bemiddelaar legt eerst contact met de dader. Hij of zij krijgt uitgelegd wat een herstelbemiddeling inhoudt en informeert of de dader gewonnen is voor een herstelbemiddeling. Is de dader niet gemotiveerd of minimaliseert hij zijn verantwoordelijkheid, dan wordt de bemiddelingspiste verlaten.
- Na het akkoord van de dader wordt het slachtoffer aangesproken. Ook hij/zij wordt geïnformeerd over het wat, hoe en waarom van een herstelbemiddeling. Zoals de dader verneemt het slachtoffer welke verantwoordelijkheid er door hem/haar genomen kan worden. Ook nu is de gemotiveerde keuze van het slachtoffer van wezenlijk belang.
- In samenspraak met dader en slachtoffer (elk apart) wordt bekeken welke betekenisvolle derden (ouders, siblings, vrienden, leraar, trainer, grootouder, ...) er eventueel nog zullen deelnemen aan het bemiddelingsgesprek. Deze mensen worden betrokken bij de voorbereidende gesprekken.
- Het bemiddelingsgesprek vindt plaats op ‘neutrale bodem’ en wordt door de bemiddelaar gemodereerd en geleid. Het gesprek volgt een vast stramien. De bemiddelaar leidt het gesprek in en verwijst naar de feiten, de op voorhand geformuleerde verwachtingen en naar de doelstelling: komen tot duidelijke afspraken omtrent het herstel van de materiële en immateriële schade.
- Het gesprek rond af met de eindconclusies. De verbintenis rond het herstel van de schade wordt op papier gezet en ondertekend door dader en slachtoffer.
- De samenkomst wordt afgerond met een feestelijk moment (receptie; overhandigen van een kaartje, brief of bloemen).

Een herstelgericht proces spoort daders aan om het toegebrachte leed onder ogen te zien. Omdat het slachtoffer (met zijn/haar achterban) de kans krijgt het toegebrachte leed te benoemen en ook de familie, nabije vrienden en/of spilfiguren van de dader betrokken worden bij het hele gebeuren, worden daders aangemoedigd om op een betekenisvolle manier verantwoordelijkheid op te nemen, inzicht te krijgen in de oorzaken en de gevolgen van hun gedrag. Er wordt op gerekend dat die moeilijke, maar zeer menselijke oefening ertoe leidt dat zij hun gedrag of houding nadien corrigeren. Is dit het geval dan ervaren de daders dat ze, ondanks alles, opnieuw aanvaard worden binnen de groep of gemeenschap. Waar strenge sancties er vooral op gericht zijn om leed toe te voegen en uitsluiting in de hand werken, dragen herstelgerichte maatregelen bij tot het herstel van de eigenwaarde, tot re-integratie en tot het zich toe-eigenen van pro sociaal gedrag.

Een herstelgerichte bijeenkomst biedt aan slachtoffers de mogelijkheid om vragen te stellen, antwoorden en begrip te krijgen, uitleg te geven over de impact van het voorbije incident en bij te dragen tot de uitkomst van het hele proces. Zo kan een herstelgericht bemiddelingsproces uitmonden in een situatie waarin het slachtoffer excuses aangeboden krijgt. Of er worden afspraken gemaakt betreffende de schadeloosstelling. Het gebeurt ook dan men in overleg kiest voor een dienstverlenend initiatief (een interklassen-competitie uitwerken, klaslokalen mee helpen opruimen, schooltuinonderhoud helpen doen) of voor een andere vorm van fouterstel (schoolinterne time-out).

De (school-)gemeenschap blijft evenmin in de kou staan. Zij krijgt, via degene die haar vertegenwoordigt, de kans om haar waarden en verwachtingen te expliciteren, de onderliggende oorzaken van wat fout liep te begrijpen en na te gaan op welke manier de haar toegebrachte schade (verontwaardiging, onrust, onveiligheid, materiële schade) kan worden hersteld.

Positief is ook dat de dynamiek en uitkomst van een herstelgerichte bijeenkomst het schools welbevinden herstelt en bijdraagt tot het voorkomen van gelijkaardige problemen⁵⁶.

Erg waardevol maar geen wondermiddel

Meerdere onderzoeken tonen aan dat herstelgerichte maatregelen het relatief gezien goed doen. Zelfs al komt men niet toe aan de verhoopde herstelmaatregelen, dan nog ervaren de meeste betrokkenen de herstelbijeenkomst als betekenisvol en heilzaam. Toch zijn herstelgerichte maatregelen geen wondermiddel. Niet alle schoolproblemen of alle moeilijke incidenten kunnen op die manier succesvol worden opgelost. Soms weigeren partijen om mee te werken. Soms is het niet mogelijk om een dader of een slachtoffer aan te wijzen en is

⁵⁶ Zehr & Mica, 1998.

de verantwoordelijkheid bijzonder diffuus en ligt ze eerder in de klasgroep of de omgeving van de jongere(n).

Het gebeurt ook dat een aanpak in een bepaalde schoolomgeving goed werkt maar zich toch niet laat waarmaken in een andere school. Wat nogmaals aantoont dat het om meer gaat dan een eenvoudig te kopiëren methodiek.

We hopen echter dat de veelbelovende resultaten van deze aanpak heel wat Vlaamse scholen zullen inspireren om de herstelrechtelijke benadering beter te leren kennen en alle kansen te geven. Dat kan niet zonder de eigen aanpak van pesten, geweld en ander normoverschrijdend gedrag grondig te bevragen. Het is op die manier dat de eigen aanpak effectiever, efficiënter en waardevoller kan worden gemaakt.

De herstelgerichte aanpak in praktijk gebracht

In binnen- en buitenland bestaan er al heel wat toepassingen van de herstelgerichte praktijk.

- *Peermediation of peerbemiddeling*: hier gebeurt de conflictbemiddeling door een leeftijdsgenoot die daartoe de nodige opleiding kreeg⁵⁷. Een of meer leerkrachten superviseren en coachen de leerlingen-bemiddelaars.
- *Herstelgericht groepsoverleg (op school) (hergo's)*: dit expliciet herstelgericht gesprek vindt plaats wanneer zich een ernstig conflict heeft voorgedaan en ook de schoolomgeving hierdoor sterk werd geraakt. Onder begeleiding van een gespecialiseerd bemiddelaar gaan dader, slachtoffer en hun sociale omgeving op zoek naar mogelijkheden om de kwalijke gevolgen zoveel mogelijk te herstellen of te compenseren⁵⁸.
- *Time-out*: elke time-out is er op gericht om een bestaand conflict te laten bekoelen. Dit gebeurt door een leerling tijdelijk op een nevenspoor te zetten, buiten de groep, de klas of de school. De leerling wordt niet losgelaten maar krijgt een intensieve begeleiding die tot doel heeft het negatieve gedrag om te buigen en

⁵⁷ Opleidingen van peermediation worden in Vlaanderen verzorgd door Pax Christi Vlaanderen (i.s.m. Rafia v.z.w.) en het CMGJ (Centrum voor Maatschappelijke Gelijkheid en Jeugdwelzijn, Genk).

⁵⁸ 'Hergo' en 'Hergo op school' zijn twee, zeer verwante vormen van herstelgerichte praktijk. De 'gewone' hergo is een overlegvorm waarbij het slachtoffer en de jonge dader, elk met hun achterban (ouders, vertrouwensfiguren, advocaat) en een vertegenwoordiger van de politie onder begeleiding van een onafhankelijke moderator of bemiddelaar samen komen en een oplossing zoeken voor de mogelijke gevolgen van het als misdrijf omschreven feit en de mogelijke antwoorden hierop. Het is de jeugdrechtster die beslist of de piste van een hergo kan worden bewandeld. Een 'hergo op school' wordt eveneens ingezet voor ernstige conflicten die zich binnen de schoolcontext hebben afgespeeld. Ook hier worden slachtoffer(s), dader(s), elk met hun achterban, en de school samengebracht in een gezamenlijk overleg. Hier is het de school, die in overleg met het CLB, beslist om een hergo als mogelijkheid aan te bieden. De instemming van alle betrokkenen blijft vereist. Ook deze hergo is gericht op het 'herstel' van de schadelijke gevolgen van een incident. Het gaat dus niet om een pedagogische maatregel. Cf. Burssens, D. & Vettenburg, N., 'Herstelgericht groepsoverleg op school. Een constructief antwoord op ernstige incidenten op school.' In: Walgrave, L. & Vettenburg, N. (2006), 71-99.

een positieve re-integratie in de groep/school mogelijk te maken. Zo helpt de time-out schooluitval te voorkomen, gedrags- of omgangsproblemen te reduceren en zwaardere hulpverlening/interventies te voorkomen⁵⁹.

- *Herstelgericht kringgesprek*: dit gesprek vindt plaats in de groep waarin het probleem zich heeft gesteld en wanneer de groep er zelf een aandeel in heeft gehad. Ook hier is het de bedoeling om vanuit samenspraak tot herstelgerichte maatregelen of reacties te komen.
- *Vertrouwensleerlingen*: ook hier gaat het om leerlingen die een vooropleiding genoten en die zich beschikbaar stellen om andere leerlingen bij te springen, indien ze dat wensen. In sommige gevallen betekent het dat deze leerlingen bemiddelend tussenbeide komen bij een ruzie of een andere conflict. Supervisie door leerkrachten is essentieel.
- *De herstelgerichte berisping*: deze variant ontstond in het buitenland en is bedoeld voor ernstige incidenten waarbij de politie verplicht is om maatregelen te treffen. De berisping wordt niet bepaald door een politie- of jeugdrechter maar is het voorwerp van een bemiddelingsgesprek waaraan de betrokkenen en hun achterban deelnemen.
- *De 'no-blame'-aanpak*: deze bijzondere vorm van bemiddeling waarbij de dader zelf niet tot schulderkenning moet komen heeft enkele raakpunten met de herstelgerichte aanpak: een leerkracht/opvoeder treedt op als tussenpersoon voor het slachtoffer en zoekt samen met enkele leerlingen (waaronder de dader(s)) naar manieren om het slachtoffer opnieuw veilig te stellen en bijvoorbeeld pestgedrag te doen stoppen. Elke leerling die deelneemt aan het gesprek wordt verzocht persoonlijk in te spelen op de belangrijkste vragen en noden van het slachtoffer⁶⁰.

1.3 Inbedding in schoolcultuur

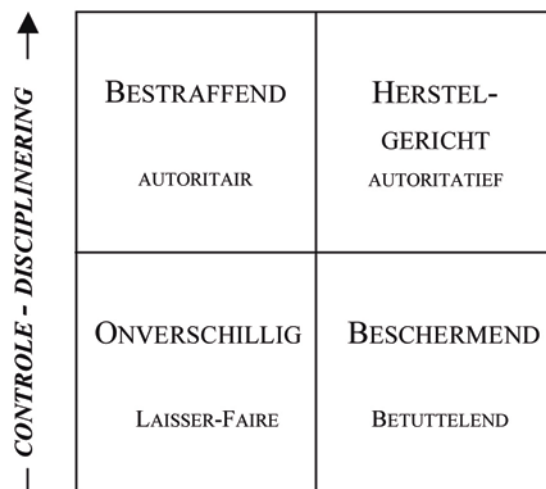
Gebruik maken van herstelgerichte methodieken veronderstelt dat de school een aantal essentiële elementen opneemt in haar cultuur en in haar manier van werken. Het gaat immers om een keuze die veel dieper reikt dan de maatregel op zich. Wachtel en McCold ontwierpen het *'Social Discipline Window'* waarin vier manieren van sociale disciplineren naast elkaar

⁵⁹ Verduyck, E., (2006) 'TIME-OUT. Een methodiek binnen verschillende sectoren.' In: Welwijs. Wisselwerking onderwijs en welzijnswerk. Jaargang 17 (nr.4), 3-4.

⁶⁰ Leefsleutels v.z.w. verzorgt opleidingen voor leerkrachten basis- en middelbaar onderwijs om met de no-blame-aanpak aan de slag te gaan. Zie: www.leefsleutels.be.

worden geplaatst⁶¹. Opvallend is dat er telkens op een andere manier met de dader (en met de noden van het slachtoffer) wordt omgesprongen. Bij de bestraffende aanpak zet men zich af ‘tegen’ de dader en roept men hem/haar tot de orde. De herstelgerichte aanpak kiest voor samenwerking met de dader (en de andere betrokkenen) en spreekt hem/haar aan op zijn/haar verantwoordelijkheid. De zorgzame houding neemt de dader in bescherming en acht hem/haar nog te jong om verantwoordelijk te worden gesteld, laat staan te bestraffen. De *laisser-faire*-houding stelt zich onverschillig op en laat zich niet in met wat er is fout gelopen.

Schema: ‘Social Discipline Window’, McCold en Wachtel (2002)

Een herstelgerichte schoolcultuur onderscheidt zich onder meer door:

- het fundamentele vertrouwen dat mensen in staat zijn om hun eigen conflicten op een positieve manier te hanteren;
- de onvoorwaardelijke keuze om ook in moeilijke situaties naar respectvolle uitwegen en oplossingen te zoeken waarbij uitsluiting wordt vermeden (en er dus gekozen wordt voor ‘inclusieve’ maatregelen);
- een omgangscultuur die getuigt van respect en erkenning voor alle betrokkenen, ook nadat zich ernstige conflicten hebben voorgedaan;
- leerkrachten, leerlingen en ouders consequent de mogelijkheid bieden tot participatie, ook bij het zoeken naar gepaste maatregelen om de nadelige gevolgen van een incident te helpen recht zetten of compenseren;
- het a priori investeren in de sociale en emotionele vaardigheden van leerlingen, leerkrachten en ouders.

Is een school overtuigd van de meerwaarde van de herstelgerichte aanpak, dan zal ze alleszins moeten zorgen voor een goede afstemming tussen de volgende vier bouwstenen: de waarden en normen van de school (wie zijn we en waar staan we voor?), de ondersteuning

⁶¹ Weitekamp, E.G.M. & Kerner, H.-J. (2002) *Restorative Justice: Theoretical Foundations*. Devon: Willan Publishing, 350. Cf. http://www.realjustice.org/library/bc04_wachtel.html (laatste keer geraadpleegd op 28 september 2008).

van ouders en leerkrachten, de vaardigheden van de leerlingen en de herstelgerichte praktijken. De eerste twee bouwstenen vormen de basis voor de herstelgerichte praktijk. Pas als beide bouwstenen hun funderende rol kunnen spelen, wordt het zinvol om te investeren in de sociale en emotionele vaardigheden van de leerlingen. Is ook die voorwaarde vervuld, dan kan er effectief worden gewerkt met de aangeleerde herstelgerichte methodieken.

Schema: Bouwstenen voor een herstelgerichte schoolcultuur.

Hergo

‘Een voorbeeld: Op school wordt een jongen herhaaldelijk gepest. Moe getergd haalt hij een mes boven en hij verwondt één van zijn medeleerlingen. Tegenover de eis tot onmiddellijke verwijdering van de dader uit de school wordt door het parket bemiddeling voorgesteld. Dader en slachtoffer gaan daarmee akkoord en ook de school, die haar reputatie geschaad acht, wordt betrokken. Uitslag van deze bemiddeling leidt ertoe dat beide jongeren samen het verhaal van de feiten, het doorlopen traject en de conclusies ervan in de schoolkrant publiceren; een vroegtijdig, traumatiserend afbreken van een schoolopleiding wordt vermeden, alle partijen worden in hun waarde erkend en de school is een positieve ervaring rijker om met crisissituaties tussen leerlingen om te gaan.’

Karel Hendrickx, Directeur a.i., Agentschap Jongerenwelzijn, over De bescherming van gewelddadige jongeren. In: De Standaard, woensdag 30 juli 2008, 17.